

म, मेरी आमा र 'नेशनल पानासोनिक' रेडियो

जितेन्द्र साह

विद्यालय भर्ना भएको पहिलो दिन । गुन्त्री ओछ्याएको कक्षा कोठाको पहिलो लहरमा बसेको थिएँ म । पछिल्लिरबाट मधुरो स्वरमा केही कराएको आवाज आयो । हामी सबै पछिल्लिर फर्केर हेर्न थाल्यौँ । एक धनी मारवाडी समुदायका साथी चारकुने रातो रङ्गको भाँडो खेलाइरहेका थिए ।

सबैको ध्यान त्यता गएपछि कक्षा शिक्षकले ती साथीलाई बेसमारी गाली गर्नुभयो— “तेरो बाबुलाई पैसा धेरै भएजस्तै छ । विद्यालयमा रेडियो लिएर आउने हो ? सबलाई बिगाने भो वा यसले ।” शिक्षकको यो भनाइपछि साथीको चारकुने रातो त्यो भाँडो रेडियो रहेछ भन्ने थाहा भयो हामीलाई । रेडियो बजाएकोमा कक्षा शिक्षकले ती बालकलाई कान समाएर उठ्-बस् गर्न लगाउनु त भयो नै, ती साथीको अभिभावकलाई बोलाउन लगाएर रेडियो जिम्मा समेत लगाउनुभयो । छोराले पसलमा राखेको रेडियो सुटुक्क लिएर आएको स्पष्टीकरण ती अभिभावकले दिएका थिए त्यस बखत ।

यसप्रकार पाँचछ वर्षको उमेरमा रेडियोबाट पहिलो पटक परिचित हुने मौका पाएको थिएँ मैले । नत्रभने मोरङको दक्षिणपूर्वी भेक भारतीय सीमावर्ती क्षेत्रमा पर्ने मेरो गाउँ रङ्गेलीमा रेडियो दुर्लभ वस्तु थियो । प्राथमिक शिक्षाको पहिलो खुडकिलो टेक्दा भएको उक्त घटना २०३५ सालतिरको हो ।

मलाई स्कूलको त्यो घटनाले रेडियो नामको आवाज आइराख्ने भाँडोसँग साक्षात्कार हुने मौका त दियो नै, साथसाथै मभित्र त्यस्तै रेडियो आफूसँग पनि होस् भन्ने लोभ जगायो । म बुवासँग निकै डराउँथे, त्यसैले एक दिन आमासँग रुँदै आवाज आइरहने भाँडो किन्न आग्रह गरें । मेरो त्यो गाउँमा रेडियो किन्न पाइने बजार नै कहाँ थियो र ? हुन त कुनै बेला मोरङको सदरमुकाम र प्रजातान्त्रिक योद्धाहरू वीपी कोइराला, गिरिजाप्रसाद कोइराला र प्रदीप गिरीजस्ता हस्तीले आश्रय बनाएको मेरो गाउँमा हरेक नयाँ प्रविधिको छिमेकी अन्य गाउँको तुलनामा भने छिट्टै प्रवेश पाउँथ्यो । जमिन्दार र पूँजीपतिको वर्चस्व भएकाले पनि त्यस्तो भएको हुनुपर्छ । तर, त्यतिखेर रेडियो किन्न कि त २२ किमी पश्चिममा अवस्थित सदरमुकाम विराटनगर पुग्नुपर्थ्यो, कि त सीमावर्ती भारतको अररिया जिल्लास्थित फारविसगञ्ज ।

चार जात छत्तीस वर्णको साभा फूलबारी भनेभैं हाम्रो गाउँमा पहाडे, मधेसी, जनजाति, मारवाडी आदि विभिन्न समुदायको मिश्रित बसोबास छ । धेरै जात-जाति भए पनि सबले एक अर्काको बोली बुझ्ने हुनाले भाषिक समस्या हाम्रो गाउँमा छैन । सबैले आपसमा बोल्नु पर्दा सजिलै र राम्रैसँग नेपाली भाषा बोल्ने गरेको पाएको छु ।

चिस्याङ खोलामा आएको बाढीले हाम्रो सारा खेत खोलामा मिसाइदिएपछि त्यति बेला हाम्रो घरको आर्थिक अवस्था ठीक थिएन । आमाले तत्काल रेडियो किन्न पैसाको जोहो गर्न सक्नु भएन । मलाई चाहिँ पैसा कहाँबाट आउँछ भन्ने मतलब थिएन । जसरी भए पनि एउटा रेडियो बजाउन पाए हुन्थ्यो भन्ने रहर चौपट्टै थियो । आमा मलाई “ल आज तिमी विद्यालयबाट फर्केपछि रेडियो ल्याई दिउँला” भन्नुहुन्थ्यो, तर पछि फेरि “ए किन्न जाने मान्छे भएन” भनी पन्छिनु हुन्थ्यो । विस्तारै मैले घरको आर्थिक अवस्था र आमाको लाचारी राम्रैसँग बुझ्न थालें । अनि त्यही मारवाडी साथीको घरमा रेडियो सुन्न जान थालें । रेडियो सुन्नलाई म विभिन्न निहुँमा ती मारवाडी साथीको घर पुग्थेँ ।

एक दिन, २०३६ सालतिर, रेडियो चलाउँदा ती साथीको बुवाले मलाई बेस्सरी गाली गरेकाले म रुँदै घर फर्केँ । त्यो कुरा थाहा पाएपछि आमाले आफ्ना गहना बेचेर रेडियो किन्नुभयो । आमाले एक छिमेकीलाई फारविसगञ्ज पठाएर

किन्न लगाउनु भएको त्यो 'नेशनल पानासोनिक' रेडियो त धेरै दिनसम्म मेरो घरको प्रमुख अतिथि नै भएको थियो । रेडियो हेर्नलाई छरछिमेकको भीड नै लागेको थियो । मलाई याद छ, रेडियो ल्याएको पहिलो दिन हामीले खुशियालीमा छरछिमेकलाई भोज पनि खुवाउनु परेको थियो । पहिलो चोटि रेडियो बज्दा त हामी आँगनमा मच्चीमच्ची नाचेका थियौं । रेडियो सुन्नलाई जसरी म ती मारवाडी साथीको घरमा धाउँथे, त्यसरी नै मकहाँ साथीहरू धाउँथे र ठूलो भीड जम्मा हुन्थ्यो ।

आमा रेडियो नफुटोस् भनेर निकै होस पुऱ्याउनुहुन्थ्यो । उहाँ रेडियो बजाएर अग्लो ठाउँमा राखिदिनुहुन्थ्यो, अनि हामी इमान्दार श्रोता भएर रेडियो सुनिराख्थ्यौं । विद्यालयबाट फर्केपछि रेडियो सुनेर बस्नु मेरो दिनचर्या हुन्थ्यो । भारतीय प्रभाव भएको गाउँमा जन्मिए पनि मेरी आमा नेपाली गीत भनेपछि हुरुक्क भइहाल्नु हुन्थ्यो । बाढीले खेत पुरेपछि बुवा सानोतिनो व्यापार गरेर घरखर्च जोहो गर्न व्यस्त हुनुहुन्थ्यो । म घरको कान्छो छोरा भएकोले रेडियो सुन्दै आमाको पछिपछि लागिरहन्थेँ । रेडियो सुनेर मैले त्यखितेर 'मै छोरी सुन्दरी', 'वन खायो डढेलोले मन खायो त्यै मोरीको पापी मायाले', 'फूलको थुँगा बगेर गयो' जस्ता थुप्रै गीतहरू कण्ठ पारेको थिएँ । घरका पाका सदस्यहरू खाना खाएर राती बीबीसीको हिन्दी समाचार र भारतीय रेडियो स्टेसनबाट आउने गीतहरू सुन्न एक ठाउँमा भेला हुने गरेको सम्झना अबै आउँछ मलाई ।

त्यतिखेर हाम्रो समाजमा रेडियो सामाजिक प्रतिष्ठाको विषय थियो । हिन्दी पत्रपत्रिकाको प्रभाव रहेको हाम्रो गाउँमा देशसँग परिचित हुने राम्रो माध्यम बनेको थियो, त्यो रेडियो मेरालागि । रेडियो समाचारमा प्रसङ्गवश आफ्नो गाउँको नाउँ आउँदा चर्चाको विषय हुन्थ्यो, त्यतिखेर । हामी एक अर्कालाई भन्थ्यौं— "सुन्यौं, आज रेडियोले हाम्रो गाउँको नाउँ भनेछ नि ।" त्यसपछि हामी गर्वको अनुभूति गर्दै अत्यधिक रमाउँथ्यौं । रेडियोबाटै मैले नेपालका गीतसङ्गीतका ठूला हस्तीहरू कुमार बस्नेत, बच्चु कैलाश, परिमल स्नेही, नारायण गोपाल, ज्ञानु राणा, रानुदेवी, फत्तेमान, तारादेवी, अरूणा लामा र कोइलीदेवी माथेमासँग परिचित हुने मौका पाएँ ।

हामीलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय घटनासँग तत्काल परिचित गराउने माध्यम नै रेडियो भएको थियो । तत्कालीन भारतीय प्रधानमन्त्री इन्दिरा गान्धीको हत्या र उहाँको पुत्र सञ्जय गान्धीको विमान दुर्घटना परी निधन भएको खबर हामीले रेडियोबाटै पाएका थियौं । त्यस्ता समाचारहरू सुन्नेवित्तिकै एक ठाउँमा भेला भएर गाउँलेबीच विचारविमर्श गर्ने परिपाटी थियो गाउँमा । भ्रण्डै दुई दशकअघिको

त्यो मायालु गाउँले परिवेशमा सशक्त सञ्चारमाध्यम रेडियो र गाउँलेको बीचमा प्रीतिकर सम्बन्ध रहेको मलाई राम्रो अनुभूति छ ।

समयको गतिसँगै युवाअवस्थामा प्रवेश गरौँ । गाउँमा टिभीले प्रवेश पायो । अहिले घरघरमा केवल लाइन र डिस्क एन्टिनासँगै 'स्टार' एवं 'सोनी' टिभिले प्रवेश पाएको छ । तर रेडियोको महत्त्व कम भएन । आज पनि हाम्रो गाउँमा रेडियो सुनाइ घटेको छैन । बदलिँदो स्वरूपमा आएको एफएम रेडियो एकदमै लोकप्रिय छ । हाम्रो गाउँलेहरूको बिहानी एफएम रेडियो स्टेसनबाट प्रसारण हुने भजन र समाचारबाट सुरु हुन थालेको छ । मेरो गाउँको घरमा दुईओटा टेलिभिजन छ, तर रेडियोको सम्मानमा आघात पुगेको छैन । अहिले पनि खाना खाने बेलामा घरको आँगनमा रेडियो बजिरहेकै हुन्छ ।